

FORUM

ÖREG ÍRÓ A MAGA DOLGAIRÓL

Úgy látszik, mintha az irodalomban megint a vallomások korszaka következne. Keleten is, Nyugaton is. Emlékiratokat, önéletrajzokat, avagy annak tekinthető regényeket írnak az elkötelezett írók is, az el nem kötelezettek is. Sőt azok is, akik elkötelezettek voltak, de abbahagyták és most úgy érzik, el kell mondaniuk, miért hagyták abba. Vallomáskényszert érez a magánosságba menekült (miért menekült?) író is, de az is, aki szívében és értelmében halálig elkötelezettnek érzi magát, eszmékhez, ügyekhez, közösségekhez, pártokhoz, felekezetekhez, néphez és nemzethez.

Az elemzés és értelmezés azonban a kritikusok vagy inkább az irodalomtörténészek dolga lesz, mert a kritikusok — amint látom — nem tudnak mit kezdeni ezzel a korjelenséggel. Az okait tudni vélem, de most nem ez a dolgom.

Nem ez, mert most én is vallomást írok, hisz megint ezt kérnek tőlem. Persze nehéz ez nekem, mert mondhatni 40 év óta uzoválom (sok magyar íróhoz hasonlóan, és nem eléggé művészi áttételben — azért kevés az igazi regényünk és még kevesebb az igazi drámánk —, de ez sem tartozik most ide), és úgyszólván mindent elmondtam már magamról is, az ügyeimről is, ami a többi embert is érdekelheti.

Mindent? Azt talán éppen nem. De különösképpen nem mondtam — nem mondhattam — el, amit csak mostanában fedeztem fel, egyrészt önmagamról, másrészt egynémely könyveimről. Mélyenlátó, bátor, zsigerekbe hatoló kritikák híján, rákényszerülök még arra is, hogy magam mondjam el, miért írtam meg ezt vagy azt a könyvet és mi van benne, azonkívül, ami a földhözragadtan egyszerű sztoriból nem látszik,

legalábbis nem ugrik ki, mert az olvasónak — soknémelyiknek — nincs gondolati, világnézeti vagy éppenséggel lelki kulcsa hozzá. Nyilván mert az írás sem tökéletes, a benne rejtőző, vélt magasabb vagy távolibb értelem nem vágja fejbe az olvasót, nem lesz belőle reveláció, nemhogy sokszerű hatás, hanem egyszerű katartikus élmény, vagy még tovább „olvasásgyönyörűség” sem. De hogy is lehetne ez meg az olvasóban, amikor némely írásaimban magam is csak mostanában, az írói élet vége felé fedeztem fel a benne rejtőző jelképes értelmet. Itt van mindjárt ez a trilógia-kísérlet, a *Balogh család története* is.

Írtam és beszéltem — leginkább beszéltem — én már erről valamit, de például még azt se mondtam el, miért kezdtem bele, és végül miért változtattam meg a címét.

Az egyik ilyen későbbi, felfedezészerű ráismerés: miért is kezdtem én éppen a zsdánovi irodalompolitika kellős közepében ilyen nagy munkába, amely ráadásul az akkori irodalompolitikai követelményeknek is a szélső mezőnyére került?

Miért? Ma már nyilvánvaló előttem is, (lehet, hogy mások már akkor is látták, de elmondani restelték), hogy ebben benne lehet az az írói becsvágy (ha valakinek úgy jobban tetszik: önhittség—mánia) is, hogy más világirodalmi példák nyomán én is „családragényt” írjak. Mégpedig nem a polgári sikercsaládról és annak a hanyatlásáról, mint a legtöbb nagy családragény (Th. Mann, Galsworthy stb.), hanem az emberi lét „földszintjén” vegetáló szegényparaszti családról, amelynek a feljebbemelkedés, legalábbis a biztonságosabb életig, csak a többivel együtt, a forradalommal lehet. Ez is benne volt. Tulajdonképpen ez volt benne az egyetlen — nem deklarált —, hanem természetesen demonstrálódó politikai tendencia. Ez olyannyira benne volt, hogy nem is kellett rajta gondolkoznom.

Jó, de miért éppen akkor fogtam hozzá, amikor a paraszt-ság új életéről kellett az íróknak írni, sőt — himnuszokat írni?

Nos a *Próbatétel* után, amely már a címében is jelzi, hogy milyen nehéz ügy lesz a szocialista mezőgazdaság létrehozása,

én a *Pályamunkásokat* írtam, azután meg az akkor még *Három nemzedék* címen induló trilógia első kötetébe, a *Szolgaságba* kezdtem bele.

Mi volt ez? A szokásos irodalmi meghatározással élve: „mennyekülés”?

Így is lehet mondani. Szerintem inkább kitérés, olyasféle „elterelő hadmozdulat”. Arra, amit az íróktól, különösen a „parasztikus” íróktól akkor elvártak vagy inkább követeltek, nem voltam hajlandó, nem is voltam képes. Csak azt tudom megírni mindmostanáig, ami engem magamat is inspirál, szenvedélyesen érdekel. Erre egyszerű, de nyilvánvaló bizonyosság: soha, nemhogy újságíró, de még beszervezett, elkötelezett munkatárs sem voltam, pedig a lapokban is sokszor és sokat írtam. Schol, egyetlen lapnál sem, még a szívem szerint való folyóiratoknál (*Korunk, Gondolat, Kelet Népe, Válasz* stb.) sem.

Az egészben, ma visszanezve, az a különösen érdekes, hogy még csak azt se mondhatom, mintha ez valami kiagyalt, eltervezett „magánpolitika” lett volna. Nem. Egyszerűen a benem eredetileg, még otthon a faluszéli és tanyai cseléd és napszámos világban szerzett, beidegzett tájékozódási — ha úgy tetszik alkalmazkodási — ösztön vagy képesség hozta ezt magával.

Ebben az életcsatában én, az autodidakta, aki tehetséges embernek és szocialista forradalmárnak éreztem magamat, nem akartam se lemaradni, se „kiüttetni”. (Voltak ilyen kísérletek, de szerencsém volt a megmaradáshoz, mint már az első és második világháborúban is.) De nem akartam a forradalom útján sokszor előadódó taktikai kanyarokat és stratégiai tévedéseket sem végigjárni. Ez nem az író dolga. A politikusnak sokszor muszáj, néha szükséges is, s ha rossz a lépés, lemond vagy eltűnik, de az író nem mondhat le, frakciót se szervezhet, tehát tartsa magát. (Néhányszor már leírtam: minden valamirevaló írónak saját „politikája” van. Jaj neki, ha nincs!)

De mondom, ezt csak a mai fejemmel látom így. Akkor csak „mentem az orrom után”. Néha bizony csak egy szál pallón a mélység fölött . . . Én, a józanság megszállottja, min-

dig csak utólag ismertem fel — ha egyáltalán felismertem — mit miért tettem, mit miért írtam. (A pallón lebegés tárgyalása azonban most nem tartozik ide.)

A másik kérdés, amire még nem adtam nyilvános választ: miért változtattam meg a címét? Mint sokan tudják, eredetileg *Három nemzedék* volt. (Még korábban *Igaz történet*, de erről a világ nem tudott.) Röviden: nem szerettem, mert már Szekfű Gyulának is volt ezen a címen egy igen nevezetes könyve. Azonban a változtatásnak mégsem ez volt az oka, hanem az, hogy a harmadik nemzedéket már *nem lehetett megírni*. Ez lett volna a Nékosz ifjúság, a Balogh Jánosék gyermekeinek a története. Mikorra azonban a második kötet, a monstruózusra nőtt *Szegények szerelme* készen lett, a Nékoszt szétszórták. Ezt a történetet már csak elkenni lehetett volna, de ez nem megy nekem. Inkább kitekerek. Amint már többször említettem „nemcsak harcolni kell — harcolni tudni is kell . . .!”

S hogy miért lett éppen Balogh család? Nemcsak azért, mert a főszereplők, a Baloghok, a mozgalmi értelemben nem-politizáló, de osztály-típust jelképező földmunkások, hanem azért is, mert erre a földszinti népre mint nemzetalatti magyarságra, ez a „balogság” a jellemző. Ha valahova odaáll, meg lehet benne bízni. „Megdögölni lehet, de rongyemberré válni nem lehet.” S nemcsak a munkában, a falusi közösségben és a családban ilyen, hanem még az idegen, sőt ellenséges Habsburg-birodalom szolgálatában is. Lefagy keze-lába a Kárpátok gerincén (sok tízezer magyar katona járt így 1915 telén; csalánruha, papírbakancs!), de nem hagyja ott az őrhelyét, amíg a hóviharban nagy késéssel felérkezik a váltás. Ezmét, új rendet, országot, államot lehet erre a „balog” népre építeni, de vigyázni kell: megcsalni nem szabad, mert akkor visszahúzódik önmagába . . . (Hiába írtam, szinte senki se értette meg . . . Magyarázom? Ez a kritikusok, irodalompolitikusok és persze a pedagógusok dolga lett volna.)

Itt vagyunk a legfontosabb tapasztalatoknál. A *Balogh család történetében* csak a nem túlságosan izgalmas, lassan folydogáló történetet és a hiteles paraszti életképet látták-olvasták, akik

olvasták, a benne rejtező jelképiséget, a „balogságot”, az elvont gondolatokat (amelyekkel ma a világot rendezik és kormányozzák) nem ismerő, földhözragadt paraszti realizmust, a „hivó, ragaszkodó józanságot” és a mindent kibíró vegetatív életerőt, a „tenyészet-törvényt” nem látta meg senki. Senki!

Az író hibája? Egészen biztosan, mert az olvasó nem tehet róla, ha nincs aki neki azt megmagyarázza, és a könyvből se ugrik ki.

Azt se vette észre senki, hogy a *Szegények szerelmében* az a fiúbanda és a kis leánysereg azt példázza, hogy a fiatalok bandázása — ha úgy tetszik galeriba verődése — nem jelent okvetlenül huliganizmust, hanem akár vérremenő becsületközösséggé is válhat. És hogy a lányok nem a maguk kis seregében lesznek ringyókká, hanem egyedül, ha hímek közé keverednek. Vagyis: amíg egy közösség egészséges, „törvényt” teremt és törvényt tartat.

Nem folytatom, hisz egész kis könyvet lehetne róla írni, hogy mi van, vagy mi akart ebben a trilógiában lenni.

Az olvasók és a kritikusok mentségéül hadd tegyem hozzá, hogy némely írásaimnak — leginkább a novelláknak — a jelképiségét én magam is utólag fedeztem fel. *A juhász és a pulija* című novella a túlbuzgóság kis tragédiája, — nemcsak a hű kis szolgakutyáé, hanem az emberé is, *A mostohaapa* annak a példázata is, hogy aki az édesanyánkat a szemünk előtt megverte, az nem kenyereshet le minket semmiféle jótéteménnyel. *A Gyepsornovellák*, a *Szűkesztendő*, a *Gyermekharag* még majdnem didaktikus célirányultsággal megmondják, mi van bennük, de a *Laci* ló története és *A kelletlen leány* már áttételesebb írások. Ugyancsak az *A csatlós* is.

De nincs kedvem tovább magyarázni. Vagy van irodalomtudomány Magyarországon, vagy nincs, s vagy fontos dolgok vannak ezekben az írásokban, vagy nincsenek, s akkor hagyjuk az egészet bele a nagy semmibe. Illetve vagy jól vannak megírva, csak be kell menni az utcájukba, vagy nincsenek jól megírva, s akkor úgylis hiába... Vagy talán nem értenek?

Lehetséges volna? Igen. Ez nem műveltség, még csak nem is az értelmesség dolga, hanem a „hullámhossz.”

Végezetül még valamit, ami hozzátartozik ezeknek az írásoknak és ha szabad ezt mondani, az egész úgynevezett életműnek a teljesebb megismeréséhez.

Elhíheti-e például az a sajtátlagosan mai ember, aki e megtervezett és megszervezett, foglalkozásokra, értelmi, rangbeli és jövedelmi-kereseti kategóriákra osztott társadalomban, ebben a modern és általános mandarinizmusban, amelyben már minden emberi tevékenység vagy szakma, vagy foglalkozás, állás, munkakör vagy „szerep”, hogy vannak — hogy lehetnek — emberek, leginkább írók, költők, művészek és gondolkodók, akiknek a munka nem foglalkozás, nem állás, mégcsak nem is szerep, sőt nem is „hivatás” (hisz az is majdnem szerep) hanem — hogy is mondjam? — sors. A létezés egyetlen tartalma és formája. Azonosulás valamely üggyel, eszmével, közösséggel. Ember, aki Jeremiás és Ézsaiás, mert nem lehet más. Akinek a siker, a hír, a dicsőség, ami jó, ami kell, egyben az ügy szolgálata is. Még a bátorságot, merészséget is, de a gyávaságnak vagy számításnak látszó alkalmazkodást is alá kell rendelni az ügynek. Így lesz — lehet — az egyéni cselekedetekből — még az írásból is — történelem. De ha nem lesz, akkor is . . .!

Azt ma már nem tudnám pontosan visszanyomozni, hogy miért nem akartam, nem bírtam paraszti mesemondó olvasmány-kisiparossá vagy akár regénygyárossá lenni. A paraszti élet belterjes, és belülről hiteles ábrázolása, amit pedig némi sikerrel és biztonsággal adhattam, miért nem elégített ki? És miért nem akartam, Ady Endre szavával élve „irodalmi íróvá” lenni? Azt szoktam erre mondani, azért, mert elsősorban és mindenekfelett forradalmár voltam. „Eszmeember-forradalmár” és nem „politikus”, pláne nem konspirátor-forradalmár.

Most már úgy látom, még ez se lehet a teljes igazság. Mert az osztályhelyzet és az osztálybecsület is ott volt ugyan ebben a sors-emberben, de a paraszti alkalmazkodás béklyóival kötözötte: vagyis „ne ugrálj túlságosan, mert akkor nem lesz

belőled a sors embere . . . !” És lett? Hm — nem lett a szó közvetlen értelmében (erre nem is törekedtem), de talán jelent valamit ez az élet és ez a munka az ügy, a kollektizmus és a nemzeti önfenntartás szolgálatában . . . Mint gondolat s mint magatartás . . . De ha nem jelent, akkor is . . . !

Mindez azonban csak az úgynevezett „tudatalatti” szférában folyhatott le, a külső magabiztosság pedig csak „harci attitűd” lehetett. Egy nagyon érzékeny-eleven („dialektikus”) szubjektum minden hatást érzékel, felszív vagy visszaver, a bölcsőtől a koporsóig.

Ugyancsak ebből következhet, hogy az utolsó tizedben, az öregkor kezdetén már ez a sors-determináltság nem annyira regényekben vagy más áttételes írásokban, hanem jó részben direkt publikációkban (cikkek, tanulmányok, társadalmi-történelmi reflexiók) jelentkezett bennem. Kezdetől ezek a belső erők határozták meg a közéleti lépéseimet, mindig megtéve velem a szükséges szellemi transzformációkat. Amelyek azonban soha sem váltak Saulus—Paulus féle metamorfózissá, mert az alap, az egyéni alkat és a társadalmi sors (osztályhelyzet és eszmei elkötelezettség) változatlan maradt, sőt dúsult, erősödött is, a népi-nemzeti elkötelezettség becsület-diszciplínáival. Hozzáadhatom még azt is, hogy ma már tudom: bizonyos értelemben elpazarlódom a kezemen az az egyedülálló élményanyag, amelyet majdnem 50 éves koromig, mint igazi parasztember, bér munkás és földművelő, felszedhettem. Ilyen nemigen van a magyar irodalomban, de még a világ eddigi irodalmában sem. Hogy miközben valaki íróvá lett, még évtizedekig tényleges testi munkából éljen . . . Más országokban, ha felfedezik a Gorkijokat, Jack Londonokat, mindjárt átléphetnek az író-életformába. Hacsak majd az új kínai, indiai, arab, néger, indián társadalmak nem dobnak fel ilyen hozzám hasonló „benszülött” írókat . . .

Nem tudom ugyan, hogy érthető vagyok-e mindenkinek, de csak ennyivel tudok hozzájárulni — mintegy adalékul — az irodalomtörténészek majdani munkájához.

VERES PÉTER